

Cuprins

ARGUMENTUM	5
PRIMA PARTE. ORATORIA ȘI CUVÂNTUL	7
CAPITOLUL I. ORATORIA - FORMĂ A ARTEI	9
1. Noțiunea de artă.....	9
2. Oratoria – arta de a vorbi.....	10
3. Oratorul și oratoria.....	12
4. Retorica și oratoria.....	14
4.1. Explicații și sensuri ale termenului de retorică	14
4.2. Definiții ale retoricii	16
CAPITOLUL II. CUVÂNTUL - ELEMENT ESENȚIAL ÎN ORATORIE.....	20
1. Primordialitatea cuvântului.....	20
2. Cuvântul – caracteristica omului.....	21
3. Cuvântul și retorica	24
4. Măsura și echilibru în cuvinte.....	25
5. Cuvântul și fapta	26
6. Tăcerea în... vorbire	27
7. Cine vorbește mai mult.....	33
PARTEA A DOUA. APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA ORATORIEI	37
CAPITOLUL III. ELEMENTE DE ORATORIE ÎN CARTEA SFÂNTĂ	39
1. Măreția și perenitatea Bibliei.....	39
2. Moise	40
2.1. Misiune.....	40
2.2. Potolirea nemulțumirilor poporului	41
2.3. Desemnarea căpeteniilor și judecătorilor	41
2.4. Cele 10 porunci	42
2.5. Chivotul legii	43
2.6. Cuvântări ale lui Moise	43
3. Solomon	44
3.1. Un rege înțelept.....	44

3.2. O judecată.....	45
3.3. Pilde.....	45
3.4. Proverbe.....	46
3.5. Cântarea Cântărilor.....	47
4. Iisus	48
4.1. Fiul – Domnului	48
4.2. Nașterea	49
4.3. Copilăria și tinerețea	50
4.4. Botezul.....	50
4.5. Parabole	51
4.6. Predica de pe Munte.....	53
4.7. Răzbunarea autorităților iudeice	55
 CAPITOLUL IV. ELEMENTE DE ORATORIE ÎN OPERA LUI HOMER	56
1. Homer – poet și rapsod legendar grec.....	56
2. Războiul troian – fapt istoric	57
3. Prezentarea generală a epopeilor.....	58
4. Exemplificări de oratorie	60
4.1. Solia greacă la Troia	60
4.2. Înțeleptul Nestor.....	62
4.3. Armele lui Ahile.....	63
4.4. Zeus – orator	67
4.5. Întoarcerea acasă a războinicilor greci.....	69
4.6. Peripețiile lui Odiseu (Ulise).....	69
 CAPITOLUL V. ORATORIA ÎN GRECIA ANTICA	74
1. Primordialitatea grecilor	74
2. Contribuția lui Pitagora.....	76
2.1. Scurtă biografie	76
2.2. Idei din discursurile lui Pitagora	78
2.3. Legile lui Pitagora	79
3. Contribuția lui Antiphon din Ramnus.....	81
3.1. Antiphon – orator și profesor	81
3.2. Tetralogia a doua	82
4. Contribuția lui Corax și a elevului său Tisias	87
4.1. Începuturile retoricii judiciare.....	87
4.2. Dilema lui Corax.....	88
5. Contribuția sofistilor.....	88

5.1. Sofiștii și lecțiile lor	88
5.2. Protagoras	89
5.3. Gorgias	90
5.4. Prodicos.....	92
5.5. Critica învățaturii sofiștilor	93
6. Contribuția lui Platon	94
6.1. Elementele definitorii privind viața și opera lui Platon	94
6.2. Atitudinea lui Platon față de retorică	96
7. Contribuția lui Aristotel.....	98
7.1. Repere ale activității și operei lui Aristotel	98
7.2. Retorica lui Aristotel.....	100
7.3. Citate celebre	102
8. Contribuția lui Demostene.....	102
8.1. Date biografice	102
8.2. Demostene – mare orator	103
8.3. Discursuri politice.....	104
8.4. Discursuri juridice	107
 CAPITOLUL VI. ORATORIA ÎN ROMA ANTICA	110
1. Preluarea culturii grecești	110
2. Cicero	110
2.1. Informații biografice.....	110
2.2. Cicero – avocat.....	112
2.3. Cicero – om politic	115
2.4. Cicero – despre elocvență și orator	122
3. Oratoria post-ciceroneană.....	125
4. Marcus Tullius Quintilianus	127
4.1. Date biografice	127
4.2. Quintilian – avocat	128
4.3. Quintilian – profesor de retorică	129
4.4. Institutio oratoria (prezentare generală)	129
4.5. Institutio oratoria (fragmente).....	131
 PARTEA A TREIA. ORATORIA LA ROMÂNI.....	145
 CAPITOLUL VII. ÎNCEPUTURI.....	147
1. Preliminarii.....	147
2. Învățământul retoric.....	150

3. Manuale de retorică	152
3.1. Ioan Molnar Piuaru: Retorica, adică învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări	152
3.2. Simeon Marcovici. Curs de retorică.....	154
3.3. Dimitrie Gusti: Retorică pentru tinerimea studioasă	157
4. Oratori	157
4.1. Antim Ivireanu – primul orator modern	157
4.2. Oratori – pedagogi.....	161
4.3. Oratorii pașoptiști și ai Unirii de la 1859	162
4.4. Titu Maiorescu.....	165
 CAPITOLUL VIII. MARI CLASICI AI ORATORIEI ROMÂNEȘTI	170
1. O posibilă selecție	170
2. Mihail Kogălniceanu.....	171
2.1. Date biografice	171
2.2. Mihail Kogălniceanu – om politic	173
2.3. Mihail Kogălniceanu – avocat.....	174
2.4. Oratoria lui Mihail Kogălniceanu	175
2.5. Discurs la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Moldovei	176
2.6. Discurs în Comisia Centrală pentru fixarea Capitalei Principatelor Unite la București	177
2.7. Discursul – odă referitor la femei.....	179
3. Barbu Ștefănescu Delavrancea.....	180
3.1. Date biografice	180
3.2. Delavrancea – scriitor	181
3.3. Delavrancea – mare orator	181
3.4. Delavrancea – om politic.....	182
3.5. Pledoaria avocatului Delavrancea în procesul arhitectului Socolescu (Selecții)	184
4. Nicolae Titulescu.....	194
4.1. Date biografice	194
4.2. Nicolae Titulescu – eminent jurist	196
4.3. Nicolae Titulescu – politician și diplomat.....	198
4.4. Nicolae Titulescu – mare orator	200
4.5. Contribuții în soluționarea procesului optanților unguri	202
4.6. Poziția României față de evenimentele din Balcani (1912-1913).....	203
5. Alți avocați.....	207
5.1. Constantin Dissescu (1854-1932).....	207

5.2. Take Ionescu (1858-1922)	208
5.3. Sigmund Rosenthal (1872-1946)	208
5.4. Istrate Micescu (1881-1951)	209
5.5. Mihail Paleologu (1886-1956)	210
5.6. Hurmuz Aznavorian (1888-1961)	211
5.7. Vintilă Dongoroz (1893-1983)	211
5.8. Ionel Teodoreanu (1897-1954)	213
6. Pledoarii de azi	216
6.1. Considerații preliminare	216
6.2. Pledoaria „Un proces cu două victime și nici un vinovat!”	217
6.3. Concluzii formulate în scris și susținute oral în fața primei instanțe	226
6.5. Concluzii susținute în fața Curții de Apel într-un dosar penal privind infrațiunea de omor	259
6.6. Pledoarie rostită în fața primei instanțe.....	276
6.7. Admisibilitatea probei cu martori	279
PARTEA A PATRA. ESENȚA ORATORIEI.....	283
CAPITOLUL IX. DISCURSUL	285
1. Noțiuni	285
2. Clasificări	285
3. Structura discursului	288
4. Pregătirea discursului.....	295
5. Stilul și figurile de stil în discurs	297
5.1. Stilul și calitățile sale	297
5.2. Figurile de stil și importanța lor.....	301
6. Pledoaria – discursul judiciar al avocaților	307
6.1 Reguli generale	307
6.2. Concluziile orale	316
7. Aspecte ale discursului politic.....	317
8. Conciziunea discursului.....	321
9. Discursul, citit sau necitit?.....	323
CAPITOLUL X. AVOCAȚII	325
1. Preliminarii.....	325
2. Avocatura în trecutul României	326
3. Eminescu și avocatura.....	326
4. Femeile și avocatura	328

5. Avocatul în perioada comunistă.....	329
6. Caracteristici ale profesiei de avocat.....	331
7. Misiunea avocatului.....	332
8. Avocatul de vocație.....	335
9. Exigențe ale profesiei de avocat.....	337
9.1. Calități și defecte.....	337
9.2. Corectitudinea avocatului.....	339
9.3. Scrisul și vorbitul.....	340
9.4. Convingerea judecătorului – scopul avocatului.....	342
10. Avocații și magistrații.....	343
11. Judecători în... pamflete.....	346
11.1 Judecătorul ignorant.....	346
11.2. Judecătorul indolent.....	347
11.3. Judecătorul perfid.....	348
11.4. Recomandări și două epigrame (pentru magistrați).....	349
12. Avocații și politica.....	349
13. Răutăți și gânduri bune despre avocați.....	351
14. Avocați în epigrame.....	355
15. Pășania avocatului decedat, ajuns fraudulos în Rai.....	358
 CAPITOLUL XI. POLITICIENII.....	360
1. Precizări terminologice.....	360
2. Păreri despre politică și politicieni – istorie și actualitate.....	360
3. Alte critici (actuale).....	379
4. Din ideile lui Confucius despre guvernare.....	380
5. Importanța și responsabilitatea alegătorilor.....	382
6. Alte paradoxuri ale democrației.....	392
7. Caracterizări și „ziceri” ale unor politicieni contemporani.....	392
7.1. Considerații preliminare.....	392
7.2. Ion Iliescu.....	393
7.3. Emil Constantinescu.....	394
7.4. Traian Băsescu.....	396
7.5. Klaus Iohannis.....	402
7.6. Florin-Vasile Cîțu.....	407
7.7. Ludovic Orban.....	409
7.8. Monica Cristina Anisie.....	409
7.9. Concluzii.....	410

CAPITOLUL XII. PLASTICA ORATORICĂ	413
1. Explicații	413
2. Însemnătatea limbajului gestual	413
3. Fizionomia	414
4. Zâmbetul	416
5. Râsul	417
6. Umore	420
6.1. Definiții	420
6.2. Gluma	421
6.3. Ironia	422
7. Măinile	423
8. Armonia gesturilor	424
9. Vocea	425
9.1. Importanță	425
9.2. Caracteristicile vocii	426
10. Dicția sau pronunția.....	428
11. Ticurile verbale.....	429
12. Tracul	429
13. Relația orator – auditoriu	430
14. Fizicul oratorului	432
15. Îmbrăcămintea oratorului	433
16. Roba avocatului.....	434
 PARTEA A CINCEA. PROCESE CELEBRE.....	 435
CAPITOLUL XIII. PROCESUL LUI SOCRATE.....	437
1. Omul.....	437
2. Învățătura lui <i>Socrate</i>	438
3. Judecata	439
3.1. Acuzațiile.....	439
3.2. Tribunalul și procedura judiciară	441
3.3. Apărarea	442
3.4. Comentarii privind apărarea	456
3.5. Verdictul	456
3.6. Ultimul cuvânt	457
4. Concluzii	459
5. „Rejudecarea” procesului.....	459

CAPITOLUL XIV. PROCESUL LUI IISUS	460
1. O personalitate de excepție	460
2. Demersuri anterioare arestării lui Iisus întreprinse de Pilat.....	461
3. Impresia soției lui Pilat produsă la vederea lui Iisus și discuția avută cu soțul ei	462
4. Intrarea în Templu	463
5. Trădarea lui Iuda	464
6. Ancheta și judecata lui Iisus de către autoritățile iudaice	465
7. Judecata lui Pilat	468
8. Hotărârea de condamnare.....	469
9. Revizuirea procesului.....	470
 CAPITOLUL XV. PROCESELE IOANEI D'ARC.....	472
1. Ioana D'Arc – eroină a Franței	472
2. Războiul de 100 de Ani.....	473
3. Inchiziția – instituție de tristă amintire a Bisericii catolice.....	474
4. Tribunalul inchiizitorial	475
5. Procesul de condamnare	476
5.1. Conținut.....	476
5.2. Ordonanța de deschidere a procesului	476
5.3. Procesul pregătitor	477
5.4. Procesul ordinar	481
5.5. Muștrarea înainte de pronunțarea sentinței	482
5.6. Sentința	486
6. Procesul de recădere în erezie.....	486
7. Interesul condamnării Ioanei – compromiterea regelui Franței.....	487
8. Procesul de reabilitare.....	488
8.1. Începuturi	488
8.2. Rejudecarea	490
8.3. Sentința	490
9. O constatare	491
 CAPITOLUL XVI. PROCESUL CARAGIALE – CAION	493
1. Ion Luca Caragiale – cel mai important dramaturg	493
2. Caion	494
3. Ironia publicistului Caragiale declanșează ura lui Caion?	494
4. Caion acuză de plagiat	495
5. Rezumatul dramei Năpasta	495

6. Reacția lui Caragiale: se adresează justiției	496
7. Ecouri în presă și luări de poziții. Noi acuzații	497
8. Desfășurarea procesului	498
9. Pledoaria lui Delavrancea	499
10. Hotărârea instanței	514
11. Rejudecarea procesului	514
12. Alte răutăți ale lui Caion	515
13. Restabilirea adevărului	517
CAPITOLUL XVII. PROCESUL LUI CEAUȘESCU – PREȘEDINTELE	
ROMÂNIEI PÂNĂ ÎN DECEMBRIE 1989	519
1. Nicolae Ceaușescu – conducător și „fiu iubit al poporului român”	519
2. Contextul internațional care a cauzat înlăturarea regimului Ceaușescu	521
3. Începutul... sfârșitul	524
4. Diversiunea	525
5. Organizarea judecății	529
6. Transcriptul procesului	530
7. Execuția	546
8. Comunicatul Consiliului Frontului Salvării Naționale	546
9. Rejudecarea procesului	547
10. Regrete târzii ... și comentarii	548
11. De ce a fost omorât Ceaușescu – o opinie	550
12. Reevaluări	555
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	557

Prima parte

ORATORIA ȘI CUVÂNTUL

Capitolul I

ORATORIA - FORMĂ A ARTEI¹

1. Noțiunea de artă

Provenit din latinescul *ars*, termenul de artă are următoarele semnificații:

– „activitate a omului care are ca scop producerea unor valori estetice și care folosește mijloace de exprimare cu caracter specific”;

– „îndemânare deosebită într-o activitate, pricepere, măiestrie”;

– „îndeletnicire care cere multă îndemânare și anumite cunoștințe”².

O explicație a artei (în versuri) o întâlnim la scriitorul francez *Victor Hugo* (1802-1885):

„Arta e glorie și bucurie;

E flacăra ce arde-n vijelie,

Arta-i un cântec minunat ce place

A celor ce-s îndrăgostiți de pace.

Arta-i gândirea omenească

Ce orice lanțuri poate să zdrobească”³.

În concepția criticului literar *George Călinescu* (1899-1965), arta este:

– o oglindire a vieții;

– expresia umanității;

– mod superior de gândire și acțiune prin creația de obiecte specifice⁴.

Dramaturgul *I.L. Caragiale* (1852-1912) considera că „principiul fundamental al artei în genere este intenția de a transmite o concepție prin mijloace convenționale de la om la om; încercarea de a realiza acea intenție reprezintă opera de artă”⁵.

„Arta nu este un dar al naturii, nu o găsim de-a gata, ci este o lucrare, un efort... care întâmpină greutăți și care necesită zăbucium, pentru a combina după o serie de legi un număr de simboluri, care pot să fie cuvinte, culori, linii, pentru a ajunge la un mecanism cu principii de coeziune... Arta e frumosul și frumosul e artă” (*Mihai Ralea*, 1896-1964, academician și om politic)⁶. Citându-l pe scriitorul rus *Alexandr Blok* (1880-1921), „arta, ca și viața, nu e de nasul celor slabi”.

¹ A. Țiclea, *Arta oratorică*, Ed. Universul Juridic, București, 2019, pp. 8-20.

² *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2016, p. 70.

³ În *Cugetări și reflecții despre cultură și civilizație* (antologie de E. Mihăilescu), Ed. Albatros, București, 1984, p. 190.

⁴ G. Călinescu, *Aforisme și reflecții* (ediție îngrijită de I.D. Pîrvulescu, Al. Stănciulescu-Bârda), Ed. Albatros, București, 1984, pp. 9-10.

⁵ *Cugetări și reflecții...*, p. 180.

⁶ *Ibidem*, pp. 198-199.

„În artă și numai în artă” – scrie *Ion Slavici* (1848-1925) – „se pot prezenta lucrurile în desăvârșirea ființei lor, și cu cât întruparea dă mai mult iluziunea realității, cu atât mai încântătoare e”⁷.

Și poetul *Alexandru Vlahuță* (1858-1919) menționa: „Adevărata artă e aceea care are o valoare absolută, care face să bată toate inimile deodată – ce mare lucru e aceasta! – arta în care creatorul a condensat cea mai sinceră și intensă viață, cea mai mare putere emoțională, ca să fie pentru toți și pentru toate momentele vieții noastre”⁸.

Scopul artei este aproape divin – mărturisește scriitorul francez *Victor Hugo* (1802-1885) – „a învia dacă este vorba de istorie, a vedea dacă este vorba de poezie”⁹.

Probabil unii urăsc arta. Dar, astfel, s-a făcut un pas: Deja au recunoscut-o (*Stanislaw Ferzy Lec*, poet polonez, 1909-1960)¹⁰.

„Doar datorită artei și numai ei, cei care ne-au părăsit, plecând de pe lumea aceasta, rămân contemporanii noștri” (*Vladyslaw Loranc*)¹¹.

Ars longa vita brevis, adică, *viața e scurtă, arta rezistă în timp* (*Hipocrate*, 460-370 î.Hr., medic grec, supranumit „părintele medicinei”).

Așadar, cuvântul *artă* desemnează atât o activitate a omului menită să creeze anumite bunuri, valori, opere, cât și o îndemânare deosebită în acest sens, o măiestrie în actul de creație. Artă se poate manifesta în orice produs material (construcții, sculpturi, picturi etc.) sau spiritual (scrieri de toate genurile, romane, poezii, lucrări științifice, compoziții muzicale etc., inclusiv discursuri și rostirea lor).

Specialistul în artă este un *artist* pentru că el se ocupă de un domeniu al artei.

2. Oratoria – arta de a vorbi

Vorbirea este o formă vocalizată de comunicare umană; ea se bazează pe combinarea sintactică, lexicală a cuvintelor din vocabular. Este un proces de transmitere a unor informații, idei, gânduri etc. cu ajutorul limbii, a graiului.

Oratoria este arta de a vorbi, dar nu oricum, de oricine și oriunde, ci de un orator în fața unui public, cu respectarea unor exigențe și având un anumit scop.

De altfel, termenul *oratorie* (din lat. *oratoria*) semnifică:

- „arta de a compune și rosti discursuri;
- arta de a vorbi convingător și frumos în public” (DEX, p. 824).

În materia discutată se corelează și se îmbină indestructibil termenii care formează așa-numita *triada aristotelică*: *ethos* (orator), *pathos* (auditor) și *logos* (limbaj, discurs)¹².

⁷ *Ibidem*, p. 200.

⁸ *Ibidem*, p. 205.

⁹ *Ibidem*, p. 190.

¹⁰ În *Gânduri nemuritoare. Proverbe și cugetări poloneze* (ediție îngrijită și prefată de N. Mareș), Ed. Albatros, București, 1986, p. 9.

¹¹ *Ibidem*, p. 10.

¹² C. Sălăvăstru, *Mic tratat de oratorie*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010, p. 23.

Cuvântul *oratorie* este apropiat, până la sinonimie, de *elocvență* (elocință).

Elocvența (din lat. *eloquentia*) sau *elocința* înseamnă:

- „însușirea de a fi elocvent;
- arta de a vorbi frumos, emoționant, convingător”.

Elocvent (din lat. *eloquens*) semnifică:

- ca adjectiv, persoană „care are darul de a expune frumos și convingător;
- (adesea adverbial) plin de înțeles, grăitor, demonstrativ, expresiv, semnificativ”¹³.

Din cele de mai sus, se desprinde concluzia că oratoria conține două categorii de activități, și anume:

- aceea de a compune discursuri;
- pe cea de a vorbi, și nu oricum, ci convingător și frumos, în fața unui public, de a rosti discursuri.

Este posibil, mai ales în privința discursului politic, ca autorul acestuia să fie o altă persoană decât vorbitorul (care citește ori învață discursul). Regula, însă, constă în aceea că oratorul este și autorul discursului, care-l pregătește anterior sau îl improvizează atunci când îl rostește.

Fiind o formă a artei, oratoria se supune tuturor regulilor și exigențelor acesteia. Ca în orice alt domeniu, ea nu poate fi practică cu succes decât de persoanele cu aptitudini în această artă a cuvântului rostit¹⁴ și care s-au pregătit temeinic în acest sens. Dar, spre deosebire de celelalte arte (sculptura, pictura, poezia, muzica, dansul etc.), oratoria are ca mijloc al exercițiului *cuvântul*, oralitatea lui; mijlocul prin care se realizează această artă este *discursul*, înțeles ca o organizare a ideilor prin intermediul cuvintelor și al legăturilor dintre acestea¹⁵.

Asemănător tuturor celorlalte arte și oratoria „se manifestă în numele ideii de frumos”¹⁶. Într-adevăr, prin discurs nu se urmărește doar informarea auditoriului, argumentarea celor spuse de orator, ci el trebuie să-și impresioneze prin armonia frazelor și stilul de compunere și expunere a lui. Celebrul om politic, avocat și orator roman, *Cicero* (106-43 î.Hr.) a fixat cele trei condiții care trebuie îndeplinite de orator (prin discursul său): *să convingă, să miște, să placă*¹⁷.

Un alt specific al artei oratorice: ea *se realizează instantaneu, direct* în fața unui auditoriu; *este arta de a vorbi în public*¹⁸. Scopul său este de a convinge ascultătorii în sensul urmărit de orator.

¹³ *Ibidem*, p. 381.

¹⁴ *Ibidem*, p. 24.

¹⁵ *Ibidem*, p. 26.

¹⁶ *Ibidem*, p. 27.

¹⁷ În latinește: „*Tria sunt quae praestare debeat orator: ut doceat, moveat et delectat*”.

¹⁸ C. Sălăvăstru, *op. cit.*, p. 24.

Despre acest scop sau obiectiv, filozoful și profesorul de retorică *Aristotel* (384-322 î.Hr.), mintea enciclopedică a Antichității, referindu-se la retorică, a scris¹⁹: „Fie, deci, *retorica o facultate de a cerceta, pentru fiecare caz în parte, ceea ce poate fi capabil de a convinge*. Iar fiecare din celelalte arte este instructivă și persuasivă în ceea ce privește obiectul ei propriu, ca, de exemplu, medicina relativ la stările de sănătate și de boală, sau geometria cu privire la schimbările survenite în rândul mărimilor, sau aritmetica referitor la numere și, la fel, toate celelalte arte și științe; în schimb, retorica pare să aibă, ca să spunem așa, facultatea de a cerceta în privința unei chestiuni date ceea ce este capabil de convingere, și de aceea afirmam noi că ea nu are o tehnică privitoare la un anume gen de obiecte propriu și determinat. Dintre dovezi, unele sunt extratehnice, altele – tehnice. Numesc extratehnice toate câte nu au fost procurate de noi, ci existau înainte, ca, de exemplu, martorii, mărturisirile smulse sub tortură, scrierile și altele de acest fel, pe de altă parte, numesc tehnice toate câte pot fi elaborate cu ajutorul metodei și al nostru, astfel încât, în privința dovezilor, trebuie să le folosim pe primele, să le inventăm, în schimb, pe ultimele. Există trei feluri de dovezi procurate cu ajutorul discursului: primul constă în caracterul vorbitorului, al doilea – în punerea auditoriului într-o anume dispoziție, al treilea – în discursul însuși, datorită faptului că el demonstrează sau pare a demonstra”.

De aceea, oratoria este *arta de a practica discursul după regulile retorice ale frumosului în vederea persuasiunii auditorului*.

Având în vedere că *oratoria* este ea însăși o artă (a vorbirii), se poate aprecia că sintagma *arta oratorică*, adesea utilizată, este o formulă redundantă, pleonastică chiar. Dar ea credem că se impune fiind în măsură să sublinieze caracteristica esențială a oratoriei: *aceea de a fi o artă, și anume arta vorbirii*²⁰.

3. Oratorul și oratoria

Oratorul, uneori denumit și retor (din lat. rhetor), este:

- „persoană care compune și rostește un discurs;
- persoană care are talentul de a vorbi frumos în fața unui public” (DEX, p. 350)²¹.

¹⁹ Aristotel, *Retorica*, traducere de M.C. Andrieș, Ed. IRI, București, 2004, p. 91.

²⁰ Sintagma este utilizată de însuși celebrul profesor de retorică, om politic și avocat Marcus Fabius Quintilian (35-96 î.Hr.), în cunoscuta sa lucrare intitulată chiar *Arta oratorică*, publicată de Ed. Minerva, București, 1974 (traducere de M. Hetco).

²¹ *Adolf Hitler* (1889-1945) este o excepție. El a avut succes ca orator deși era un incult, limba pe care o vorbea era greoaie, supărătoare și vocea îi era șuierătoare, ca și când ar fi avut nările înfundate, ascuțită, guturală.

Dacă ar fi încercat în discursurile sale să atace teorii savante, extrase din lucrări citite și înțelese pe jumătate, Hitler nu se putea ridica deasupra mediocrității. El n-a căutat niciodată să dovedească cele afirmate, *ci a stăpânit auditoriul numai atunci când vorbea de lucruri și de valori abstracte: onoare, patrie, popor, familie...*

El a știut să înregistreze, în paranoia lui, ce se petrecea în popor, devenind reproducătorul celor mai secrete dorințe, a tuturor instinctelor, suferințelor și revoltelor poporului german (după înfrângerea în primul război mondial). Hitler a fost, după împrejurări, antisemit, anticapitalist, denunțător al dușmanilor din interior și exterior (D. Winter, *Tragedia Europei, Adolf Hitler*, Paul Editions, București, 2019, pp. 43-45).

Deci, oratoria este o activitate umană, având ca autor o anumită persoană fizică care își compune și își rostește un discurs, și nu oricum, ci vorbind frumos și convingător în fața unui auditoriu dispus (sau nevoit) să asculte.

La romani oratorul (retorul) era denumit și *magister dicendi*, adică maestru în elocință²². De asemenea, tot ei utilizau termenul de *eloquens* (elocvent) pentru oratorul desăvârșit, înzestrat cu o bogată pregătire culturală, prin excelență filozofică, iar cel de *disertus*, pentru a-l caracteriza pe cel care se exprimă corect și convingător în ochii mulțimii²³. Cicero utiliza și termenul de *doctus orator*, înțelegând prin acesta tipul ideal de orator care trebuie să stăpânească un ansamblu de cunoștințe în afara celor oferite de retorica propriu-zisă.

Una dintre cele mai vechi definiții date oratorului aparține omului politic și scriitorului roman *Cato cel Bătrân* (234-149 î.Hr.). *Orator este vir bonus dicendi peritus* (Oratorul este un om integru care știe să vorbească). Dar, în timp ce poezii se nasc, oratorii se fac (*Nascuntur poetae, fiunt oratores* – *Quintilian 30-90 d.Hr., om politic, avocat și profesor roman*). Cu alte cuvinte, chiar dacă oratorii nu sunt înzestrați cu calități de la naștere (ca în cazul poezilor), prin studiu și pregătire intensă ei pot ajunge să fie denumiți astfel²⁴.

Interesante sunt diferențierile și caracterizările făcute de omul politic și de cultură *Titu Maiorescu* (1811-1864) între diferite categorii de vorbitori: „Atât oratorul, cât și retorul și limbutul au darul vorbirii; dar oratorul vorbește pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul pentru a vorbi. Motivul oratorului este precizarea unei situații publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditoriu; mobilul retorului este de a trece de orator sau înfrângerea erudiției, sau încântarea de sonoritatea propriilor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca și el în vorbă oriunde și oricum. Pe orator îl stăpânește scopul, pe retor – deșertăciunea, pe guraliv – mâncărimea de limbă. De aceea, oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul – numai una trecătoare, limbutul – niciuna”²⁵.

Putem observa că oratorul are succes, este slăvit, adulat, dacă publicul aude de la el ceea ce dorește să audă, ceea ce îi este pe plac. Nu contează cât de pregătit și educat este acel vorbitor.

Ca unul dintre cei mai mari demagogi ai lumii, care a însângerat Europa și a produs zeci de milioane de victime, Hitler a știut întotdeauna ce-i place auditoriului său și a venit în întâmpinarea lui. Poporul german nu a conștientizat ce va urma...

²² Ș. Zăvălaș, *Introducere în retorică*, Ed. Unex, București, 1991, p. 14. A se vedea și C. Stroie, *Retorica și teoria argumentării*, Ed. Pământul, Pitești, 2007, pp. 10-13.

²³ Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialogul despre oratori, op. cit.*, p. 59, nota 2.

²⁴ Un exemplu grăitor în acest sens este Demostene (384-322 î.Hr.), considerat cel mai important orator al Greciei antice și unul dintre cei mai de seamă ai tuturor timpurilor. Acesta, ca să ajungă orator, a făcut eforturi supraomenești: pentru a-și corija defectele de vorbire făcea exerciții cu pietricele introduse în gură; pentru a elimina ticul constând dintr-o mișcare necontrolată a umerilor își lega o sabie de gât care îl înțepa la orice mișcare nefirească a corpului; pentru că vorbea încet și pentru a se obișnui cu zgomotul mulțimilor își declama discursurile pe malul mării; pentru a putea studia în liniște, se ascundea într-o peșteră (A. Țiclea, *Retorica*, Ed. Universul Juridic, București 2012, p. 53).

²⁵ T. Maiorescu, *Cugetări și aforisme* (selecție de S. Ghiță), Ed. Albatros, București, 1986, pp. 136-137).

4. Retorica și oratoria

4.1. Explicații și sensuri ale termenului de retorică

Există o strânsă legătură între oratorie și retorică, așa cum va rezulta din cele ce urmează.

Derivând din latinescul *rhetorica*, preluat, la rândul său, din grecește – *rhetorik* – (arta sau priceperea de a influența gândirea și comportamentul unui public), termenul în discuție are semnificațiile:

- „arta de a vorbi frumos;
- arta de a convinge un auditor prin măiestria argumentației, frumusețea stilului și a limbii;
- ansamblul regulilor care ajută la însușirea acestei arte;
- (peiorativ) stilul sau felul de a vorbi al cuiva” (DEX, p. 1046).

Retorica este deci arta oratorului de a convinge auditoriul cu privire la justetea ideilor sale.

Din păcate, în vorbirea curentă termenul de *retorică* circulă, având, în principal, sensuri peiorative sau neconforme cu esența sa²⁶.

De exemplu, se folosește sintagma *întrebare retorică* cu semnificația unei întrebări căreia i se cunoaște deja răspunsul ori e pusă doar de dragul de a fi auzită. Se mai folosește terminologia *retorica lui x* (sau a lui y), desemnând stilul de exprimare, de vorbire al acelei persoane.

Mai sunt întâlnite expresiile *retorica disperării* cu sensul de nemulțumire acută, mâhnire profundă față de greutățile vieții sau cea din *retorica dintre x și y*, având semnificația unei dispute, neînțelegeri, certuri între x și y.

Am întâlnit și sintagma *retorica politică*, în următoarea afirmație: „Nenorocirea este că viața și retorica politică nu sunt dominate numai de batjocură, ci și de demagogie și tupeu”²⁷. Așadar, conform acestei afirmații, politicienii de azi vorbesc mult și fără rost, fac promisiuni zgomotoase irealizabile, nu le este jenă de atitudinile lor, adesea schimbătoare, ceea ce reprezintă o batjocură (la adresa poporului român, probabil).

Aceeași semnificație disprețuitoare, cu nuanțe negative, o are și expresia *retorică de chibiț*; „chibițează” acei ziariști „care populează ecranele”, fiind invitați la „tocșouri”²⁸.

²⁶ A. Țiclea, *op. cit.*, p. 10.

²⁷ Este mărturisirea lui Sergiu Andon, fost ziarist de succes înainte de 1989 (la organul de presă al Partidului Comunist Român, „Scântea”), devenit, după 1990, avocat, om politic și parlamentar influent, (conform ziarului „7 Plus” din 9 septembrie, 2009, p. 5). Ulterior, Sergiu Andon a fost considerat „avocatul de lux al turnătorilor”. Iar „securitatea” a fost „sursa ziaristului Andon” (M. Corlățeanu, *Avocatul de lux al turnătorilor*, în „Evenimentul Zilei” din 10 februarie 2010, p. 4).

²⁸ Răzvan Ioan Boanchiș, în articolul *Retorică de chibiț*, publicat în „7 Plus” din 10 octombrie 2009, p. 3, scrie: Invitatul (ziarist) „nu vine cu vreo informație, a stat toată ziua la birou, a băut cafele, a bârfit, n-a dat niciun telefon, ca să se intereseze de subiectul pe care știa de la prânz că trebuie să-l bolborosească. Așa că bagă o retorică de chibiț, speculează la modul gros și previzibil, fără a avea aptitudini pentru improvizație, care e o artă.

Un cunoscut comentator politic (*Emil Hurezeanu*), referindu-se la o remaniere guvernamentală (din septembrie 2010), a exclamat: „Retorică pură fără substanță!”.

Alt sens al cuvântului *retorică* este cel de disimulare a realității, de minciună chiar²⁹.

Alte formulări întâlnite în spațiul public:

- „retorica electorală”;
- „retorica națională sau retorica ultranaționalistă”;
- „retorica patriotardă”³⁰;
- „retorica inflamată a vorbitorului”;
- „retorica antiromânească”;
- „retorica antiamericană”³¹;
- „retorica comportamentală”;
- „retorica războinică”;
- „retorică a compătimirii” etc.

Criticul *Nicolae Manolescu*, referindu-se la „propozițiile” filozofului *Constantin Noica*, „invocă o retorică inversă”³².

Președintele *Consiliului Superior al Magistraturii* a afirmat la un moment dat că „*retorica publică a celor care spun că România e un stat polițienesc este exagerată*. O sintagmă folosită de cei care au probleme penale” și „vor să acționeze după bunul-plac!”³³.

Termenul a fost și mai este utilizat și în analiza sau critica literară. De exemplu, o lucrare poartă denumirea „*Retorica parodiei*”³⁴, în care se analizează creațiile artistice ale unor autori ce imită în scrierile lor opere literare sau maniera de a scrie cuiva cu intenții satirice ori pentru a obține efecte comice (DEX, p. 777). Se vorbește chiar de „mecanisme retorice de realizare a discursului parodic”, adică de „modul în care parodistul se folosește de figurile de stil”³⁵.

Constatăm, așadar, că termenului de retorică i se atribuie sensuri diverse, cu un conținut eminamente precar, ce nu au legătură cu această artă și știință, totodată. Astfel, este ignorată și disprețuită adevărata retorică. Este demonstrată poate, în același timp, emfaza ori prețiozitatea exprimării acelor autori.

Ce latră el poate să zică și privitorul de la televizor. Există doar două diferențe. Omului așezat în fotoliu, acasă, îi lipsesc legitimația de jurnalist și impostura de a pune semnul egalității între bâjbăială și verdict”.

²⁹ Astfel, în articolul *Magistrații au luat plasă*, publicat în „Adevărul” din 11 septembrie 2009, p. 18, autorul său (Livi Avram) scrie: „Așa-zisa subfinanțare a sistemului judiciar este doar o retorică de acoperire, iar motivul adânc al continuării grevelor e unul salarial și atât”.

³⁰ A. Pleșu, *Mică antologie a patriotismului amărât*, în „Adevărul” din 6 mai 2014, p. 8.

³¹ Președintele SUA, Barack Obama, a declarat că „retorica antiamericană din Rusia este mai accentuată după revenirea lui Vladimir Putin la Kremlin (...)” (V. Marin, *Obama: Putin, copilul plictisit din ultima bancă*, în „Adevărul” din 12 august 2013, p. 11).

³² N. Manolescu, *Ce e important și ce nu*, în „Adevărul” din 26-28 iunie 2015, p. 37.

³³ Conform cotidianului „Evenimentul Zilei” din 19 iulie 2013, p. 14.

³⁴ D. Petroșel, *Retorica parodiei*, Ideea Europeană, București, 2006.

³⁵ *Ibidem*, op. cit., pp. 24-25.

4.2. Definiții ale retoricii

Cele mai multe definiții ale retoricii au fost date în Antichitate, în condițiile apariției și înfloririi ei, atunci când i s-a acordat o maximă importanță pentru rolul său în funcționarea democratică a societăților grecești și romane.

O analiză critică a acestor definiții, formulate până la el, o face însuși *Quintilian* (35-96 d.Hr.), celebrul profesor roman de retorică, în nu mai puțin celebra lui lucrare „*Institutio Oratoria*” (Arta oratorică)³⁶: „(...) unii au numit retorica o simplă forță, alții știință, dar nu virtute; unii i-au zis exercițiu, alții artă care nu are nimic comun cu știința și cu virtutea; alții în sfârșit au numit-o chiar stricare a artei, adică gust greșit. Aproape toți, însă, au fost de acord că menirea oratorului este să convingă sau să vorbească în așa fel încât să convingă”, definiția cea mai răspândită în Antichitate fiind „retorica este forța de a convinge”. *Quintilian* adaugă că ceea ce el numește „vis” (forță), mulți o denumesc *potestas* (putere) sau *facultas* (ușurință de vorbă). La fel, *Cicero* a scris că datoria oratorului este „să vorbească în așa fel încât să convingă”. Metaforic, el definea retorica „lumina care dă strălucire minții”.

Un oarecare *Athenaeus* considera retorica „arta de a înșela”. Iar celebrul filozof *Platon* (427-347 î.Hr.) avea o atitudine contradictorie. El afirma că retorica este „o iscusință de a ferma și plăcea”, dar și „un simulacru de politică și al patrulea fel de înșelătorie”. Retorica, în concepția lui, „manipulează cuvintele, datorită cărora se poate spune orice oricui, un lucru și contrariul lui, în pofida adevărului, care este unic și indivizibil, în orice caz, univoc (...). Pentru a-l manipula, oratorul se folosește de cuvinte, îl seduce, îl captează, îl farmecă și, în sfârșit, poate ajunge să-l facă să creadă ce vrea de la el”³⁷.

Isocrate (436-338 î.Hr.), celebru orator grec, întrebat ce este elocvența a răspuns: „Este arta de a amplifica lucrurile mici și de a diminua lucrurile mari”.

Chiar și acum, în contemporaneitate se arată: „Retorica (...) termen peiorativ (...). De ce această discreditare? Mai întâi, pentru că retorica apare ca artă, dacă nu de a minți, cel puțin de a manipula oamenii prin discurs, un discurs tendențios și deschizător de capcane, precum o pledoarie, un manifest electoral, apologie (...)”³⁸.

Quintilian a apreciat definiția dată de *Cleonte* (unul din fondatorii stoicismului, contemporan cu *Zenon*, născut la 331 î.Hr., scriitor fecund, autorul poemului „Imn lui Zeus”): „retorica este știința de a vorbi bine”. Concluzia marelui profesor este: „dacă retorica însăși este știința de a vorbi bine, scopul ei suprem și ultim este de a vorbi bine”.

Desigur că, în același timp, retorica este *știința* ce cuprinde totalitatea conceptelor, principiilor și ideilor utilizate pentru convingerea auditoriului (ascultătorilor, publicului)

³⁶ *Quintilian, Arta oratorică* (traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de M. Hetco), Ed. Minerva, București, 1974, vol. I, pp. 180-191.

³⁷ M. Meyer, *Principia rethorica. Teoria generală a argumentării*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010, pp. 28-29.

³⁸ O. Reboul, *La rhétorique*, PUF, Paris, 1990, p. 5.

și, totodată, *tehnica* alcătuită din ansamblul metodelor, tehnicilor, procedeeleor întrebuințate de orator pentru un discurs persuasiv.

Retorica este, însă, nu numai o știință, ci și o artă. Cicero afirma că „ceea ce denumim retorică este elocința în forme artistice”. Aristotel, mai înainte (384-322 î.Hr.), primul profesor de retorică la prima universitate particulară din lume (*Academia lui Platon*), mărturisește că retorica este o artă, dar îi atribuie o parte din politică, precum și din dialectică. Ea este o facultate de a cerceta, pentru fiecare caz în parte, ceea ce poate fi capabil de a convinge³⁹.

Retorica este știință deoarece, ca disciplină de studiu, presupune și stabilește reguli ce trebuie însușite de către cei care se perfecționează în arta vorbirii, dar este și o artă, pentru că are reguli tehnice specifice, ca orice artă, cu reguli proprii pentru anumite activități practice. Așa fiind, „arta de a vorbi este acea artă care ne învață regulile tehnice ale activității practice ale vorbitorului”⁴⁰.

Conform unei definiții metaforice și oarecum simpliste, retorica este *arta înrămării unui argument astfel încât să poată fi apreciat de asistență*.

Quintilian, după analiza pe care o face, denumește retorica „artă practică sau administrativă”, prin termenul de *artă administrativă* înțelegând o artă aplicată a afacerilor.

În sensul celor de mai sus, iluministul și medicul Ioan Piuariu-Molnar (1749-1815) scria că retorica „este meșteșug al buneii cuvântări (...), treaba ei fiind aceea de a afla și a zice lucruri toate vrednice ca să îndemne, ca să miște și să încredințeze pe ascultător, iar sfârșitul ei este de a-l trage și a-l pleca spre cele ce ea pofteste”⁴¹.

Pentru academicianul Dimitrie Gusti (1880-1955), retorica este „arta care învață a zice bine, adică a vorbi ca să înduplecăm. A îndupleca este a lucra asupra altora într-un chip încât ideile, simțămintele și rezoluțiunile noastre să le primească și să devină (...) ale lor”⁴².

O altă definiție este cea dată de Cristu Negoescu: „Retorica este arta de a cuvânta bine și frumos, adică de a vorbi spre a îndupleca sau convinge”⁴³.

Pentru Pierre Guirand, un mare stilistician francez, „(...) retorica este altceva decât un simplu mănunchi de reguli; ea este expresia unei culturi; dintre toate disciplinele antice, ea este, cu siguranță, cea care merită cel mai mult numele de știință: amploarea observațiilor, precizia definițiilor și rigoarea clasificărilor ei constituie un studiu sistematic al resurselor limbajului, al cărui echivalent nu se vede nicăieri în restul cunoștințelor umane al vremii aceleia”⁴⁴.

Minimalizarea importanței retoricii, neglijarea și marginalizarea acesteia o bună perioadă de timp au determinat ca ea să fie confundată cu *stilistica*, cu *gramatica*. Astfel, s-a

³⁹ Aristotel, *op. cit.*, p. 91.

⁴⁰ M. Manolescu, *Arta avocatului*, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 147.

⁴¹ I. Piuariu-Molnar, *Retorica, adică învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1976, pp. 42-43.

⁴² D. Gusti, *Retorica pentru tinerime*, Iași, 1885, p. 1.

⁴³ C. Negoescu, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁴ P. Guirand, *La stylistique*, P.U.F., Paris, 1967, pp. 24-29.

arătat că „(...) retorica studiază genurile, stilurile și figurile (...). Dar retorica nu este numai analiza și gramatica expresiei literare, ea este și un tratat de compoziție”⁴⁵.

O grupare a definițiilor care s-au dat retoricii în decursul timpurilor o face Vasile Florescu, un autor român modern.

Prima definiție este aceea de „creatoare a persuasiunii”, pe care Platon o atribuie lui Gorgias (485-380 î.Hr.) în dialogul cu această denumire. Alături de Platon, Isocrate, Aristotel, Hermagoras, Ariston, Apollodor și Cicero au considerat, cu mici diferențe, că nucleul noțiunii de retorică sau așa-zisul *officium oratoris* îl constituie persuasiunea, fie în toate domeniile de activitate, fie numai în cel politic și judiciar⁴⁶.

Al doilea tip de definiție, caracteristic fazei postciceroniene până la scolastica medievală, are în centrul său definiția lui Quintilian: *retorica este ars (arta) et (și) scientia (știința) bene dicendi*. Prin *bene*, Quintilian a înțeles nu numai un rezultat bun al comunicării, dar și o estetică deosebită a acestei comunicări, care trebuie să fie neapărat frumoasă. Marele profesor mai adaugă că *retorica* „este arta și știința invenției, alegerii și exprimării cu ornamente potrivite care pot servi la a convinge”.

Ceea ce trebuie cu deosebire reținut este că promovând ornarea discursului, deci înfrumusețarea lui, se produce o alunecare a retoricii în sfera stilisticii, a problematicei literare, adică a ceea ce va fi mult mai târziu, în epoca modernă, neoretorica.

Al treilea tip de definiție, aflat tot spre sfera stilisticii, este cel care o descrie ca *ars ornandi*, definiție foarte des întâlnită în Evul Mediu și mai târziu, adică o stilistică practică, *retorica verba colorat*⁴⁷.

De reținut este că retorica nu este numai *arta de a convinge prin discurs, ci și teoria și învățarea acestei arte*⁴⁸.

Potrivit unui prestigios autor contemporan, retorica este studiul tehnicilor discursive care permit provocarea sau sporirea adeziunii spiritelor la tezele care se prezintă dinaintea lor pentru a le cere asentimentul⁴⁹.

O definiție total diferită de cele amintite anterior, formulată în timpurile noastre, pune accentul pe (...) negociere. Se susține⁵⁰ că „retorica este negocierea distanței dintre indivizi în legătură cu o problemă dată”. Avantajul acestei definiții – în concepția autorului său – „este că pune pe picior de egalitate *locutorul* (ethos), *auditoriul* său (pathos) și *limbajul* (logos) prin care cei de mai sus își exprimă întrebările și răspunsurile”.

Se argumentează că „această definiție rămâne neutră pe aspectele obișnuite ale retoricii la care este uneori redusă, precum a impresiona, a convinge, a raționa, a plăcea, a informa,

⁴⁵ C. Hernandez de Mendoza, *Introducción a la estilística*, Bogota, 1962, pp. 61-65.

⁴⁶ A. Țiclea, *Retorica...*, op. cit., pp. 9 și urm.

⁴⁷ V. Florescu, *Retorica și neoretorica*, Ed. Academiei, 1973, pp. 16-18.

⁴⁸ O. Reboul, op. cit., pp. 5-8.

⁴⁹ C. Perelman, *Logique juridique. Nouvelle rhétorique*, Dalloz, Paris, 1999, p. 105.

⁵⁰ M. Meyer, *Principia rhetorica. Teoria generală a argumentării*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2010, pp. 39-40.